

tining Qorakunuz va Sho'rtepa qishloqlarida yashayotgan dunganlar, asosan, Shansi viloyatidan kelgan. Qolganlari Shansi, Lanchjou, Inchuan va Xitoyning bu shahar qishloqlariga qo'shni yerlardan chiqqan dunganlardir.

29-§. Janubiy Osiyo xalqlari

Janubiy Osiyo tabiiy-geografik va tarixiy-etnografik jihatdan ancha murakkab va xilma-xil. Mazzkur mintaqasi Hindiston yarim oroli shimolida Himolay-Hindiqush tog' tizmasi bilan o'ralgan, janubda Hind okeani suvlari bilan yuvilgan, g'arbiy qismida Dekan yassi tog'lari Konkana vodiysi sohili bo'yiga cho'zilgan, sersuv Hind va Ganga daryolaridan paydo bo'lgan serhosil vodiyyidan iborat o'ziga xos tabiiy iqlimli hududni tashkil qiladi. Katxiyavar yarim orolidan shimoli-sharq tomon cho'zilgan Aravalli tog' tizmlarining g'arbida joylashgan bepoyon suvsiz Tor yoki Buyuk Hind sahrosi, Rajaston dashti va Sind tekisliklari ham o'ziga xos tabiat manzarasini yaratgan. Agar Assam va Himolay tog'inining janubiy etaklarida jahonning eng sernam vohasi joylashgan bo'lsa, o'sha kenglikdagi Sind dashtlarida ayrim yillari bir tomchi ham yomg'ir yog'maydi. Ammo Brahmaputra, Hind, Ganga kabi buyuk Osiyo daryolari bilan birga Jamna, Maxanadi, Kistna, Godovori nomli yirik daryolarning oqishi bu yerda sug'orma dehqonchilik xo'jaligi uchun qulay sharoit tug'dirgan. Eng qurg'oq hind tekisliklarida o'simlik dunyosi ancha qashshoq va siyrak, namli tropik iqlimli hududlarda esa har xil daraxtli o'rmonlar uchraydi.

2012-yilgi ma'lumotlarga binoan, Janubiy Osiyoning 4,5 mln. km² hududida 1 660 mln. dan ortiq aholi yashagan. Shundan eng ko'pi Hindistonda (1 258

mln.), Pokistonda (193,93 mln.), Bangladeshda (152,4 mln.), Shri-Lanka (21 mln.) va Nepalda (31 mln.) istiqomat qiladi. Eng kam aholi Butanda (750 ming) va Maldiv Respublikasida (324 ming) joylashgan.

Antropologik jihatdan janubiy osiyoliklar, asosan, katta yevropoid irqiga mansub bo'lib, o'ziga xos janubiy tarmoqni tashkil qiladi. Ular uchun qora qo'ng'i-roq sochlar, qo'y ko'zlar, qirra burun, ancha cho'zin-choq yuz xarakterli belgilardir. Bu yerda negroid va mongoloid irqlari bilan aralash tiplarni, shimol va shimoli-sharqda mongoloid, Janubiy Hindiston va Shri-Lankada veddoid, dravid va hatto avstraloid-negritos tiplarini ham uchratish mumkin. Past bo'yli pigmey tipidagi andamanliklar jismoniy tuzilishi bilan ajralib turadi. Umuman, hozirgi etnoslarda veddoid belgilari sezilarli darajada.

Janubiy Osiyoning lingvistik tuzilishi nihoyatda murakkab, bu yerda eng ko'p tillar, yuzlab shevalar uchraydi. Keyingi klassifikatsiyaga binoan Janubiy Osiyoda 180 dan ortiq til turkumi, faqat Hindistonning o'zida esa ba'zi ma'lumotlarga ko'ra 1652 til va shevalar mavjud. Qolgan aholi dravid, tamil, munda, kam sonli monkxmer va tibet-birma tillarida so'zlaydigan xalqlar, eroniy va dariy til vakillaridir. Hozirgi davrda hind-yevropa tillaridan rasmiy tillar Hindiston Respublikasida hindi, Pokistonda urdu, Bangladeshda bengali, Nepalda nepali, Shri-Lankada singali, ayrim shtatlarda mustaqil shevalar, eroniy tillaridan pushtu, balujiy, Kashmirda ko'pchilik aholi dariy tilida so'zlashadi. Ingliz tili Hindiston Respublikasining ikkinchi rasmiy tilidir.

Janubiy Osiyoga mustamlakachilar – portugallar, gollandlar, inglizlar XV – XVI asrlardan boshlab kela boshlaydi. 200 yillik mustamlakachilik mahalliy xalqlarning etnik tuzilishiga ta'sir qilmagan bo'lsa-da, mustamlakachilar o'z hukmronligini to'la o'rnata

bilgan, ma'muriy-siyosiy jihatdan ancha o'zgarishlar kiritgan, tub aholining sotsial-iqtisodiy va madaniy hayotida juda fojiali salbiy iz qoldirgan. Ozodlik, mustaqillik uchun ko'tarilgan ko'p qo'zg'olonlar shafqatsizlik bilan bostirilgan. Faqat 1947-yilda hindistonliklarning qahramonona ozodlik kurashi tufayli mustaqillik qo'lga kiritilgan. Shri-Lanka (ilgarigi Seylon) ni XVI asrda Portugaliya bosib olgan. XVII asr o'rta larida Gollandiya tasarrufiga o'tgan. XVIII asr oxirlarida esa Buyuk Britaniya mustamlakasiga aylan gan. 1948-yili Shri-Lanka mustaqillikka erishadi, ammo iqtisodiy va qisman siyosiy jihatdan Angliya ta'sirida qoladi.

Har bir xalqning shakllanishi jarayonida o'zi ga xos xususiyatlар paydo bo'ladi, ammo muayyan hududda va tabiiy-iqlim sharoitda uzoq davr birga yashab kelgan turli xalq va elatlar ko'p asrlik iqtisodiy va madaniy munosabatlar tufayli xo'jaligi va madaniyatida umumiyl belgilarini ham shakllantirib kelganlar.

Janubiy Osiyodagi eng yirik davlatlardan biri bu Hindiston bo'lib, u shimolda Himolay tog'lari, g'arbdan Arabiston dengizi, sharqda Bengaliya qo'ltig'i bilan o'ralgan. Hindiston ma'muriy jihatdan 28 shtat (state) va 7 ittifoq hudud (territory)ga bo'linadi. Mazzkur mamlakatda turli tillarda so'zlashuvchi bir necha yuz millat, elat va qabilalar yashaydi. Aholisining 72 foizi hind-yevropa tillarining hind-oriy tillari guruvida so'zlashuvchi xalqlar – hindustoniylar, marathlar, bengallar, bixarlar, gujarotlar, oriyalar, rajastxonilar, panjobilar tashkil etadi. Kashmirilar dari til guruhibiga kiradi. Hindiston janubida, asosan, dravid tillarida, shimoliy va shimoli-sharqida tibet-birma tillarida so'zlashuvchi xalqlar yashaydi. Shahar aholisi 30 foizni tashkil qiladi.

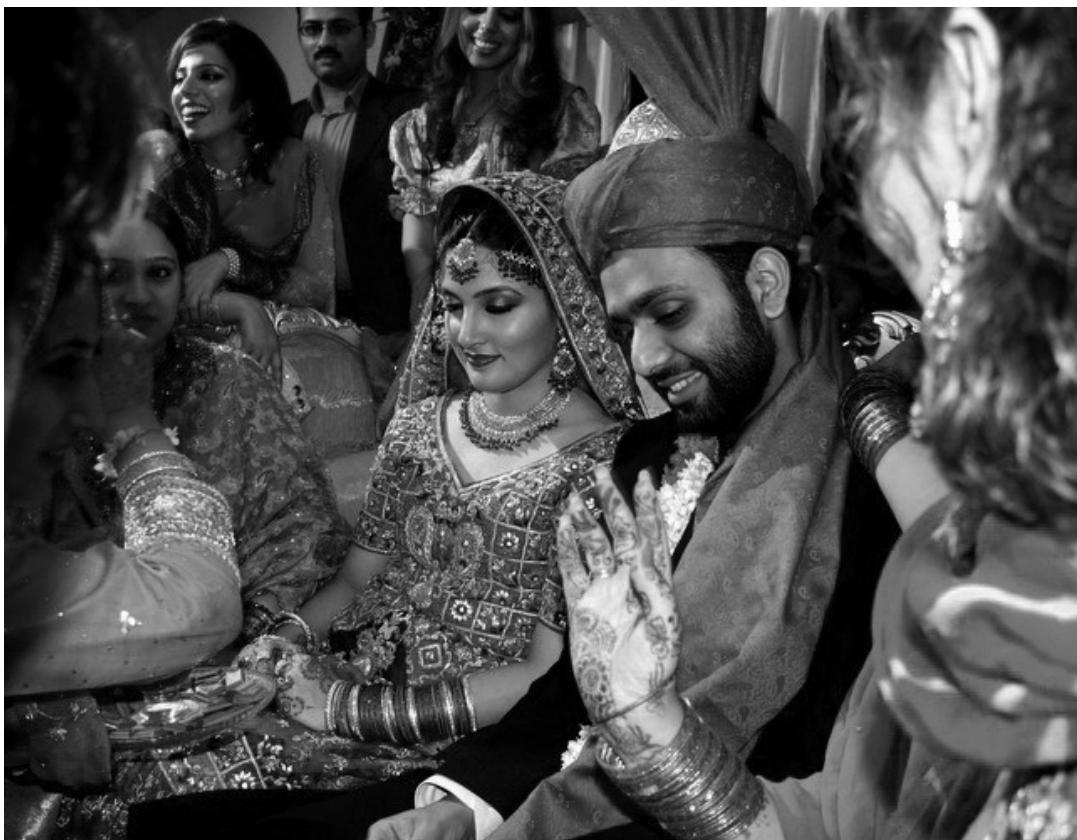
Mamlakat aholisining 80 foizi hinduiylik diniga, 14 foizi islomga, 2,4 foizi xristianlikka va 2 foizi sik-hizmga e’tiqod qiladi. Hindistonning Mumbay (13 073 926), Dehli (11904217) Bangalor (5 281 927), Kalkutta (5 080 019), Chennay (4 376 400), Ahmadobod (3 819 497), Haydarobod (3 665 106) kabi shaharlari yirik shaharlar hisoblanadi.

Hindiston agrar-industrial mamlakat bo‘lib, qishloq xo‘jaligida mayda dehqon xo‘jaliklari ustunlik qiladi. Mamlakatda 8 mln. dan ortiq fermer xo‘jaligi bor. Qishloq xo‘jaligi dehqonchilikka ixtisoslashgan. Asosiy ekinlari – sholi, bug‘doy, tariq, dukkakli don ekinlari va moyli o‘simpliklar yetishtiriladi. Hindiston shakarqamish, veryong‘oq, choy, jut, kanakunjut, paxta yetishtirish bo‘yicha dunyoda oldingi o‘rinlarda turadi. Shuningdek, kauchuk, kofe, makkajo‘xori, tamaki, qalampir, ziravorlar (murch, kardamon, mushk, dolchin va hokazo) yetishtiriladi. Hindistonda kokos palmasi, banan, sitrus va boshqa mevali daraxtlar ham o‘stiriladi. Chorvachiligidagi qoramol, qo‘y, echki, cho‘chqa, yilqi, tuya, parranda boqiladi. Pillachilik rivojlangan. Baliq va dengiz hayvonlari ovlandi. O‘rmon xo‘jaligida qimmatbaho yog‘och tayyorlandi.

Hindistonda hosil yiliga ikki marta olinadi. Shuning uchun qishloq xo‘jalik yili ikki mavsumga ajragan: iyun-oktabr oylari yozgi (harif) va oktabr-aprel qishki (rabi), Harif mavsumida, asosan, sholi, suli, makka va hokazo, rabi mavsumida esa bug‘doy, arpa, dukkakli va yog‘ ekinlari ekiladi.

Uy hayvonlari (qoramol) saqlashda Hindiston jahonda birinchi o‘rinni egallaydi. Bu hol mamlakat farovonligi bilan bog‘liq emas, balki diniy e’tiqod bilan belgilanadi. Chunki induizm dinida jonivorlarni o‘ldirish gunoh hisoblanganligi tufayli molni so‘yish man qilingan. Faqat musulmon davlatlar – Pokis-

ton va Bangladeshda mol go'shti ishlatiladi. Maxsus chorva xo'jaligi G'arbiy Pokistonning Maysur shtatida mavjud. Bu yerda, asosan, hayvon kuchi sifatida va sut mahsulotlari ishlab chiqarish uchun qoramol, echki, qo'y, cho'chqa, Pokistonning g'arbiy hududlarida esa tuya va ot boqiladi. Janubiy Osiyoning ayrim hududlarida og'ir ishlarda, masalan, yog'och tayyorlashda, fil kuchidan foydalaniladi. Hindistonning shimoliy va markaziy qismida joylashgan, tog' etaklarida, Nepal va Shri-Lankaning janubidagi tog'li joylarida primitiv dehqonchilik bilan bir qatorda chorvachilik, ovchilik, daryo va dengiz sohillarida baliqchilik, o'rmon va to'qayzorlarda yig'im-terimchilik bilan kun kechirayotgan xo'jaliklar ham ko'p uchraydi. Mintaqaning shimoliy qismida choy va jut plantatsiyalari ko'proq, markaziy vohalarida paxta, Janubiy Dekon

Hindlarning milliy nikox to'y marosimi

va Shri-Lankada kofe, kauchuk va kokos plantatsiyalari muhim sohaga aylangan.

Butun Janubiy Osiyoda qadimdan hunarmandchilik nihoyatda rivojlangan. Ayniqsa, turli nozik matolar to‘qish (mashhur kashmir ro‘mollari, hind to‘qima mahsulotlari), metall, yog‘och va suyakdan badiiy buyumlar yasash, asl tosh va metallardan yaratilgan ajoyib bezaklar, turli xildagi va rang-barang naqshli, o‘ymakorli mahsulotlari ishlab chiqarish ancha o‘sigan edi. Ammo ko‘p yil davom etgan ingliz mustamlakachiligi hunarmandchilikka ham katta putur yetkazdi. Jahonda ip-gazlama ishlab chiqarishda birinchi o‘rinda turgan mamlakatlardan hisoblangan Hindiston XIX asrlardayoq Angliya fabrikantlarining mahsulotlari bilan mamlakatning to‘ldirib tashlanishi natijasida mahalliy to‘qimachilik inqirozga uchrab, yuz minglab hind to‘quvchilari kundalik tirikchiligidan mahrum bo‘lib o‘limga hukm qilingan edilar. Hindiston mustaqillikka erishib Respublika tashkil topgandan keyin badiiy hunarmandchilik qaytadan ravnaq topa boshladi va milliy iqtisodiyotning muhim sohasiga aylandi. Hukumat maxsus hunarmandchilik ishlari bo‘yicha Butun Hind boshqarmasini tashkil etib hunarmandlarni zarur xomashyo bilan ta‘minlab, ularning mahsulotlarini sotishda katta yordam bermoqda.

Janubiy Osiyo mamlakatlari mustaqillikni qo‘lga kiritganlaridan keyin, qisqa muddat ichida mustamlakachilardan meros qolgan iqtisodiyotni qayta qurish ishida ancha muvaffaqiyatlarga erishdilar. Masalan, Hindistonda o‘tkazilgan proteksionizm va iqtisodiyotda davlat boshqaruvining turli shakllarini keng joriy qilish (davlat sektorini litsenziyalash, narx-navo, eksport, import va hokazolar ustidan nazorat o‘rnatish) da industrilashtirish yo‘li sanoat ishlab chiqarishining o‘sishiga yordam berdi. Og‘ir industriya va energeti-

kaning ilgari mutlaqo bo'lмаган yoki nihoyatda sust rivojlangan tarmoqlari, ayniqsa, tez o'sa boshladi.

Janubiy Osiyo xalqlarining oila va nikoh munosabatlari diniy e'tiqodiga qarab farq qiladi. Musulmonlarning maishiy-oilaviy turmushi yuziatga asoslangan, induistlarniki esa patriarchalchilikni yoqlab kelgan kasta qoidalariiga tayanadi. Ko'p xalqlarda beva qolgan ayol eri yosh o'lsa ham ikkinchi marta turmushga chiqishga haqqi yo'q bo'lgan. Ayrim elatlarda ona urug'i munosabatlarining qoldiqlari saqlangan. Masalan, Janubiy Hindistondagi nayri xalqida meros ona tomonidan belgilanadi, ayollar erkaklar bilan teng huquqda. Albatta, mazkur tartiblar erkin bozor munosabatlarining ta'siri ostida asta-sekin yemirilib borgan.

Me'morchiligi. Janubiy Sharqiy Osiyo xalqlari memorchilik an'analarini uzoq tarixiy davrlarga borib taqaladi. Xususan, bu borada Hindiston memorchilik maktabi o'ziga xos tarixga ega bo'lib, mil. avv. III – I ming yilliklardayoq mudofaa, xo'jalik va turarjoy

Dehli shahridagi Qutib Minor (XVI asr)

binolari, bog‘ va suv havzalari bo‘lgan yirik shaharlar (Sanghol, Lothal, Mathura, Pataliputra) qurilgan. Mil. avv. IV – II asrlarda ulkan qal‘a, saroylar (Pataliputradagi podsho Ashoka saroyi), diniy ashyolariga mo‘ljallangan inshoot – stupalar, memorial ustun (stambxa)lar, g‘or ibodatxonalar (Karlida, mil. avv. I asr; Ajantatsa, mil. avv. II asr – milodiy VII asr.) va monastirlar, ehromlar yaratilgan. Milod boshlarida budda ibodatxonalarining yangi turlari (Sangida yer ustiga qurilgan to‘rt ustunli peshayvondan iborat kub shaklidagi ibodatxona, V asr; Ellorda yaxlit qoyatoshni o‘yib ishlangan ibodatxona, VIII asr) paydo bo‘ldi.

XIII asrdan Dehli sultonligi davrida yirik saroy ansamblari, masjid, gumbazsimon maqbara, minoralar (Dehlidagi Qutib Minor deb atalgan minorali Quvvat ul-Islom masjidi, 1193-yildan qurila boshlangan) hamda mustahkam qal‘a devorlari bilan o‘ralgan shaharlar qurildi. Boburiylar davlati tashkil bo‘lgach, Hindiston me’morchiligi yuksak cho‘qqilarga erishdi: shahar va qal‘a qurilishi san’atining ajoyib namunalari yaratildi (Agra, Ajmer, Ollohaboddagi qal‘alar, «Fatehpur-Sekri» shahar-qal‘asi, 1569 – 84), qubbasimon maqbaralar (Dehlidagi Xumoyun maqbarasi, 1565; Agra shahri yaqinidagi Tojmahal) qurildi. Qurilishda marmar eng ko‘p ishlatilgan.

Baromi (Rojasthan), Kanarak (Orissa), Kajuraxo (Madhya-Pradesh)dagi ibodatxonalar hind me’morchiligining beba ho yodgorliklariga aylandi. XIX asrda eski shaharlar (Kalkutta, Madras, Bombay) rivojlandi va Yevropa me’morchiligi uslubidagi inshootlar bunyod etildi. Mustaqillikka erishilgach, mamlakatni industrillashtirish bilan bog‘liq bo‘lgan qurilishlar avj olgan. Lekin qishloqlarda uylar kasb va tabaqalarga bo‘lingan holda qurilgan. Qishloq markazida jamoa kengashining uyi qad ko‘taradi, unda har bir kasta o‘z xudolari va umumiylar xudolar

Milliy libosdagi hind qizlari

haykalchalarini o'rnatib ibodat o'tkazadilar. Har bir oila turarjoy, omborxonada molxonadan iborat hovliga ega. Hovli uylarining turlari har xil bo'lib, ular loydan, yog'ochdan, toshdan, tekis tomli, oynasiz qilib qurilgan. Ayniqsa, sohillarda qad ko'targan shaharlar ko'p qavatli chiroyli muhtasham binolari bilan ajralib turadi. Shahardagi o'ziga to'q sanoat markazlarining tevarak-atrofida minglab tartibsiz tiklangan ishchi baraklari va kulbalari ham nihoyatda katta hududni egallaydi.

Janubiy Osiyo xalqlarining kiyimlarini ikki turga bo'lish mumkin: tikilgan va o'rama. Erkaklarida dxoti, deb atalgan beldan bog'lanib but orasidan o'tkazib o'ralgan ishtonga o'xshash libos, ayollarda uzun matodan bel va oyoqlarini bekitib o'ralgan ko'ylakka o'xshash kiyimlar (sari) keng tarqalgan. Dxoti va sari ustidan kalta kamzul bilan ko'ylakcha, ayollar kofta, qo'shimcha yubka yoki sharovar kiyishadi. «Oliy» kasta vakillari va ko'pchilik shahar ahli, odatda, keng va uzun, dehqonlar esa kalta belbog' shaklidagi dxoti

kiyadilar. Bel va oyoq o'ralgandan qolgan uzun matoning uchi bilan ayollar ko'kragini bekitadilar, ba'zan boshlariga ro'mol qilib yopinib yuradilar. Erkaklar boshiga salsa o'raydi, ayollar ro'mol yopinadi va har xil bezaklar taqadi, atir-upalar bilan o'ziga pardoz beradi. Keng ommada jez va kumushdan, badavlat kelinlar uchun oltin va qimmatbaho toshlardan ishlangan, oyoq va qo'llariga taqiladigan bilaguzuklar, qishloqlarda jez, shisha va suyakdan, hatto ayrim o'simlik donalarini quritib tizma munchoqlar va boshqa turli bezaklar yasaladi. Ba'zi xalqlarda erkaklar ham har xil bezaklar taqadi. Bolalarga, o'spirin qizlarga, kelin-kuyovlarga mo'ljallangan ko'pgina bezaklar tumor sifatida taqiladi. Ayrim ayollar o'z bezaklарини butun umr yechmaydilar.

Sharqiy osiyoliklarning taomlari ham tabaqalanaadi. Ko'pchilik aholining har kungi taomi xamir mahsulotlari, ayniqsa, non va har xil dondan pishirilgan suyuq bo'tqa, atala yoki sho'rva, o'simlik (araxis, kandir, kunji yoki kokos) yoki ziravorda tayyorlangan loviya va sabzavotdan iborat. Qatiq, choy va kofe asosiy ichimlik hisoblanadi. Choyni, asosan, sut bilan shirchoy qilib ichiladi. Hindistonda go'sht va mol yog'i kam iste'mol qilinadi. Diniy aqidalar asosida mol (sigir) go'shtini iste'mol qilish man qilingan, sariyog'eritilgan holda ishlatiladi. Ko'p xalqlarda erkak va ayollar alohida-alohida ovqatlanadi. Odatda, qishloq aholisi kuniga ikki marta, dala ishlari vaqtida uch marta tanovul qiladi. Hindlarda oshxona muqaddas hisoblanadi. Ovqatni qo'l bilan yeydilar, qozon-tovoqlari, asosan, misdan, to'ylarda ishlatiladigan sopol idishlar esa faqat bir marta ishlatilib, keyin tashlab yuboriladi. Don, suv va sut-qatiqlar uchun sopol idishlardan foydalaniladi.

Unni odatda qo'l tegirmonida, Himolay etaklari-da suv tegirmonida chiqarilib, bug'doy, suli makka,

Hind milliy taomlari

arpa, ba'zan guruch unidan, Shimoli-Sharqiy Panjobda qorabug'doy (grechixa) unidan tandirda non (lavad) yopiladi. Non yopilish usuliga qarab turlichayat aladi: chapati, pxulka, rotla, bxakri hamda qalin qilib tovada sariyog'da qovuriladigan yoki yupqasi (Gudjaratda) kxakra, deb yuritiladi. Guruchdan tayyorlanadigan taomlar eng sevimli va keng tarqalgan ovqat hisoblanadi. Qand yoki shinni va yong'oq qo'shilgan shirguruch bayramlarda pishiriladigan tansiq taomdir. Pokiston va Shimoliy Hindistonda, ayniqsa, musulmonlar orasida keng tarqalgan sevimli taom palov (pulou) va shavla (biryoni). Hind palovi qo'y go'shti, tovuq, baliq, sabzi va no'xatdan, har xil ziravor qo'shilib pishiriladi, guruchi alohida yog'da qovurib olinadi, shavlasi esa, aksincha, guruchni ivitib masallig'i bilan birga damlanadi. Shavlaga, odatda, yong'oq, mayiz, qovurilgan piyoz qo'shildi. Induislar, ayniqsa, jayna mazhabidagilar faqat

vegeterian taomlarni iste'mol qiladilar. Hind musulmonlari cho'chqa va mol go'shtini iste'mol qilmaydi, asosan, qo'y go'shti va parranda ishlatiladi. Pokiston, Shimoliy Hindiston va Bangladeshda har xil go'shtli taomlar, ayniqsa, kaboblar (sich kabob, kufta, shabdeg) tayyorlanadi. Bengallar, tamil va boshqa dravid xalqlarida baliqdan turli taomlar tayyorlanadi. Shri-Lankada ham baliqni har xil turshak va achchiq ziravorlar, piyoz va sarimsoq bilan pishirib iste'mol qiladilar, singallar ham go'shtni (ko'proq mol go'shtini, kamroq qo'y va echki go'shtini) qovurib, qaynatib turli o'tlar, qalampir va sirkal bilan iste'mol qiladilar. Shri-Lankada ham eng sevimli taomlar guruchdan jekfrut mevasi bilan pishiriladi. Tovuq go'shti ham eng obro'li taom hisoblanadi. Ammo barcha go'sht, baliq, tovuq va sabzavotga guruch qo'shib tortiladi.

Janubiy Osiyo xalqlarining yaratgan dabdabali go'zal monumental arxitektura, dekorativ haykalartoshlik, mohir o'ymakorlik, tasviriy san'at kabi san'at namunalari jahon madaniyatiga ulkan hissa qo'shgan. Bu yerda o'zlarining qadimi yozuvlari asosida aniq fanlar, falsafa va adabiyot yaxshi rivojlangan, noyob xalq og'zaki ijodi asarlari, teatr, musiqa va xoreografiya san'ati yuksak mavqega ega.

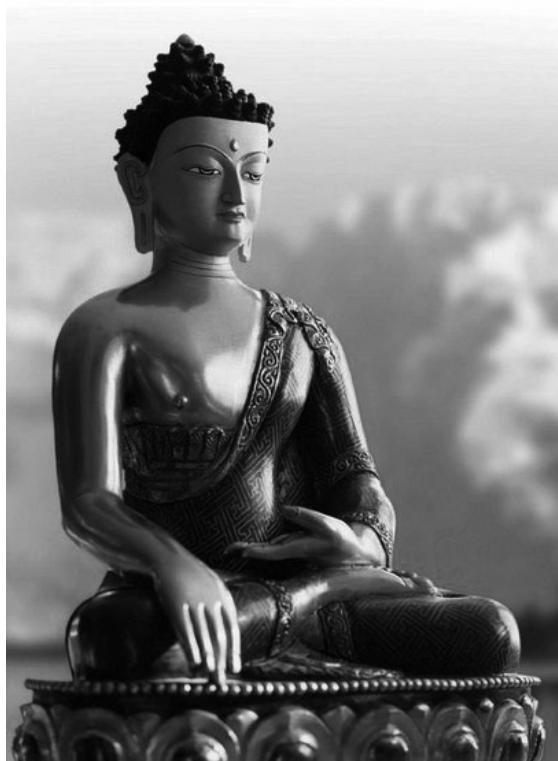
Uzoq asrlar davomida janubiy osiyoliklarning siyosiy xo'jalik va madaniy yaqin munosabatlari o'ziga xos umumiy ma'naviy madaniyatni yuzaga keltirgan, umumiy xalq ijodiyoti namunalari yaratilgan. Masalan, qadimi hindularning muqaddas yozuvlari, veda gimnlari, buddizm adabiyoti, «Mahabhorat» va «Ramayana» kabi epik asarlar, hikoyalar to'plami, er-taklari va «Panchatantra» masallari, «Katakali» nomli teatrlashtirilgan tomoshalari, jozibador kuylari va xoreografik raqslari butun Sharqiy Osiyo xalqlarining umumiy ma'naviy boyliklaridir. Ularning kundalik hayotini qo'shiq va raqssiz tasavvur qilish qiyin. Barcha bayramlar, marosimlar, to'ylar va ko'p mehnat

faoliyati kuy, qo'shiq va raqslar bilan nishonlana-di, qo'g'irchoq teatri, fokuschilar va masxarabozlar o'z san'atlarini namoyish qiladilar. Hozirgacha o'rta asrlarda yaratilgan mo'jizali Tojmahal maqbarasi, afsonaviy naqshlar va haykallarga boy Banoras ibodatxonalarini va boshqa arxitektura namunalarini, Ajan-ta g'or ibodatxonalaridagi rasmlar, turli rivoyatlar ni aks ettirgan haykallar va o'yma naqshlar kishini hayratda qoldiradi. Xalq tabobati va farmokologiyasi yaratgan davolash usullari va dori-darmonlar, yo'g ta'limoti va boshqa xalq aql-zakovati yaratgan ijobiy tajribalar jahonga mashhur.

Janubiy Osiyo xalqlarining diniy tasavvurlari turlicha bo'lib, bu yerdagi eng yirik dinlar hinduizm, islom va buddizmdir. Masalan, Hindistonda aholining 83 foizi hinduislar, 11 foizi musulmonlar, 3 foizga yaqini nasroniylar, 2 foiz sikxalar, 1 foiz buddistlar va

jaynistlar. Nepal aholisining ham ko'pchili-gi hinduislar (89 foizi). Pokistonda musulmonlar butun aholining 97 foizini, Bangladeshda esa 80 foizini, hinduislar 18 foizini tashkil qiladi. Shri-Lanka aholisining 66 foizi buddistlar, 19 foizi hinduislar, 8 foizi nasroniylar va 7 foizi musulmonlar.

Hindiston – bud-dizmning vatani. Umil. avv. VI asrlarda quzdorlik jamiyatida keng mehnatkash ommanning kasta tuzumi-

Buddha haykali

ga, shafqatsiz jabr-zulmga qarshi tenglik g‘oyasini ko‘tarib chiqqan diniy e’tiqod sifatida paydo bo‘lgan edi. Buddizm qo‘shni mamlakatlarga (ayniqsa, Nepal va Shri-Lankaga) tez tarqalgan. Ayrim ma’lumotlarga ko‘ra taxminan 500 mln. kishi buddiizm diniga e’tiqod qiladi. Boshqa ma’lumotlarga ko‘ra, konfertsiyalar statistikasi bo‘yicha yirik mutaxassis D. B. Barretta ma’lumotlariga ko‘ra, 1996-yilda butun dunyo bo‘yicha buddistlar – 325 mln. kishi bo‘lgan (bu butun yer yuzi aholisining 6 foizini tashkil qiladi). Bu ma’lumotda buddizim bilan boshqa dinga e’tiqod qiluvchilarini (avvalo Xitoyda) hisobga olinmagan. Ko‘rsatilgan buddizm diniga e’tiqod qiluvchilar orasida Osiyoda – 322 mln. kishi (mazkur qit’a aholisining 9 foizi), Amerikada – 1,5 mln, Yevropada – 1,6 mln, Avstraliya va Okeaniyada – 200 ming, Afrikada – 38 ming kishini tashkil qilgan.

Janubiy Osiyo mintaqasida keng tarqalgan dillardan biri hinduizm dinidir. Hinduizmga e’tiqod qiluvchilar, asosan, Hindistonda yashaydi, Pokiston, Bangladesh, Nepal, Shri-Lankada, shuningdek, Janubiy Afrikada, Janubi-Sharqiy Osiyoda ham uchraydi. Hinduizmga jami 780 mln. kishi e’tiqod qiladi (2003). Bu din milodiy eraning 1-mingyilligida shakllangan. Hinduizm veda dini va brahmanizm rivojlanishi va unga keyinchalik xalq e’tiqodi, urf-odatlari, marosimlari singib ketishi jarayonida paydo bo‘lgan bo‘lib, o‘rta asrlarda hukmron mafkuraga aylangan.

Hinduizmning asosida jonning yangi shaklga kiri-shi (sansara) haqidagi ta’limot yotadi. Unga ko‘ra, kishi o‘lgandan keyin joni (ruhi) yangi o‘simplik, hayvon yoki inson tanasiga kirib oladi va qayta tug‘iladi. Yangi ruhning qay darajada bo‘lishi karma qonunga, ya’ni kishining hayot davridagi xulq-atvori, xatti-harakatiga bog‘liq.

Hinduizmning asosiy maqsadi – insonni mana shu qayta tug‘ilish zanjiridan, azob-uqubatidan xalos qi-

lish, ya’ni mokshaga erishishdan iborat bo’lgan. Hinduizmdagi turli diniy-falsafiy ta’limotlarda mokshaga erishishning yo’llari va vositalari ishlab chiqilgan.

Hinduizmga e’tiqod qiluvchilar vafot etganlari-da yerga ko‘milmaydi, balki olovda kuydiriladi. Hinduizmga ko‘ra shunday qilinsa marhum poklanadi, gunohlari bu dunyoda qoladi. Olov u dunyoga gunohlardan xoli bo’lgan jonning o‘zini olib ketadi. Bu dinning aqidalariga ko‘ra, odamzod yaratilishidayoq ijtimoiy jihatdan tengsiz yaratilgan. Shuning uchun bu tengsizlikni real hayotda tugatishning iloji yo‘q. Chunki unga ta’sir etishga qodir bo’lgan kuchning o‘zi yo‘q.

Hinduizmda ajdodlar ruhiga topinish alohida o‘rin tutadi. Vafot etgan ajdod xudoga tenglashtiriladi. Ajdodlar ruhi bu dunyoda yashayotgan qarindosh-urug‘larini qo‘riqlaydi, ularning oilasi va hayotini muhofaza qiladi.

Hinduizmning muqaddas kitobi vedalar, «Mahobxarata» (ayniqsa uning «Baha-gavadgita» va «Ramayana» qismlari) va boshqalar Hinduizmda asosiy xudolar – Shiva, Vishnu, Brahmaga sig‘iniladi. Ularning ko‘rinishi sifatida ko‘plab mahalliy xudolar e’tirof etiladi. Hinduizmda tog‘lar, daryolar (xususan, Gang), o‘simlik (mae, nilufar), hayvonlar (maymun, fil, ilon va, ayniqsa, sigir) muqaddas sanaladi va ularغا topiniladi.

Hindistondagi diniy marosimlar ibodatxonalarda, uylardagi mehroblar yonida, muqaddas joylarda ado etiladi. Hozirgi hinduiuzmning 2 oqimi – vishnuizm va shivaizm keng tarqalgan.

30-§. Janubi-Sharqiy Osiyo xalqlari

Yevroosiyo qit’asining janubi-sharqiy qismidagi Hindixitoy yarim orolida va qo’shni Malayya arxi-